

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-ווילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה

בלוג מס' 5 – המחסום האמיתי ללמידה טובה

הפעם אשתמש בחדשות אקטואליות כקרח קפיצה לסוגיית הבלוג. לא – לא ההתנתקות, לא ביבי-שרון ואפילו לא טרור באירופה. משהו "פעוט" אך מאד משמעותי לסטודנטים ובעקיפין גם למרצים.

בשבוע החולף דווח בתקשורת שחבר כנסת אהוד רצאבי (שינוי) השיג הסכם עם משרד האוצר: חצי נקודת זכות במס הכנסה לבוגרי תואר ראשון כ"החזר" לשכר הלימוד ששילמו במהלך לימודיהם. אין בכוונתי להיכנס לפרטי ההסדר, אלא לדון בעקרון. בשתי מלים: מעולה – וטיפשי!

נתחיל עם הבעיה הידועה לכל מרצה ו(כמעט כל) סטודנט: בעקבות הצורך החיוני להתפרנס, קרי: לשרוד כלכלית במהלך שלוש שנות הלימודים, על הסטודנט לעבוד בין לבין, בכל מיני חלטורות. לעתים המצב הפוך: הסטודנט מחפש דרך להשחיל את שעות השיעורים בתוך שבוע העבודה העמוס, והעבודה הופכת להיות הזנב המקשקש את הכלב, קרי את שעות וימי הלימודים. רק קומץ בני מזל – ילדי הורים עשירים – יכולים להנות מה"לוקסוס" של לימודים כסדרם: בחירת קורסים על פי עניין ולא תוך אילוץ; קריאת החומר במהלך השנה ולא ב"זבנג וגמרנו" יומיים לפני המבחן; ביצוע וכתובת עבודת הקורס תוך כדי הלימודים ולא כמה חודשים אחר כך כשחומר הלימוד מתעמעם בזיכרון; וכן הלאה.

ברור, שזהו המחסום הגדול ביותר לרוב הסטודנטים בארץ בלמידה איכותית. יתרה מכך, הוא מהווה גם מחסום בפני המרצים אשר מעונינים להעביר את הקורס בצורה מעמיקה: לדרוש מהסטודנטים לבוא מוכנים לשיעור אחרי קריאת פריט ביבליוגרפי, לשם דיון רציני; להגיש פרזנטציה בסמסטר השני של סמינריון על ממצאי המחקר ולא על "כוונות עתידיות"; ועוד. בארץ, קשה ביותר לטפח אווירה אינטלקטואלית של ממש בשיעורים כשהסטודנטים עייפים מדי (עבודה עד 2:00 לפנות בוקר) ועמוסים מדי (20-25 שעות של שיעורים ו-25 שעות פרנסה בשבוע – שלא לדבר על חלק מהם אשר נשואים ואפילו הורים לילדים!). ברור, שאם המדינה מעונינת בלמידה אמיתית, היא צריכה למצוא את הדרך להוריד את הנטל הכספי באותן שנות לימוד.

מכאן, שהכוונה הטמונה בהסכם החדש לעזור לסטודנט כלכלית (לא נכנס כרגע לגובה ההטבה) היא, בעקרון, מעולה. אלא שהשיטה הופכת את ההיגיון על פיו: במקום לעזור לסטודנטית באותן שנים קריטיות בהן היא זקוקה לקצת הורדת נטל שעות העבודה, נותנים לה הטבה רק אחרי שכבר סיימה את התואר! (?) ההיגיון קובע שיש לפתח שיטה בדיוק הפוכה: לא לשלם בתקופת הלימודים, ורק בסיום התואר להתחיל להחזיר את שכר הלימוד.

בטח הינכם אומרים לעצמכם: מה החידוש? קוראים לזה "הלוואה" והיא קיימת מאז ומתמיד. כוונתי אחרת, מתוך עקרון אחר של ההסכם הנ"ל: למנף את מערכת המיסוי ולהפוך את השיטה ליעילה, קלה ופשוטה. ואינני ממציא את הגלגל – בווריאציה קצת שונה היא קיימת בהצלחה באוסטרליה. למי שמעוניין, ראה:

<http://www.goingtouni.gov.au/Main/FeesLoansAndScholarships/LoanRepayments/Pre2005StudentsRepaymentArrangements.htm#4>

אלה העקרונות של הצעתי (המספרים שאביא הם רק להמחשה. את המספרים המדויקים אשאיר למקצועני האוצר):

1) פטור מתשלום שכר לימוד במשך הלימודים במוסד השכלה גבוהה ציבורי מוכר (אפשר להפעיל את השיטה גם במוסדות פרטיים, בהחזרים גבוהים יותר).
2) אחרי סיום הלימודים, על כל שנת הרשמה לקורסים בלימודי תואר ראשון ישלם הסטודנט אחוז קטן תוספת למס ההכנסה (או מס ביטוח לאומי), במהלך כל חייו – או באחוזים גבוהים יותר למספר שנים קצוב מראש.
3) אפשר ליישם את השיטה גם לתואר שני ושלישי, באחוזים קצת גבוהים יותר לכל שנת לימוד.

בוא נראה איך זה עובד ומדוע השיטה גם פרוגרסיבית (הוגנת מבחינה חברתית) וגם מועילה מבחינה כלכלית. ניקח שני בוגרים: פלונית ואלמוני. פלונית מסיימת את לימודיה במנהל עסקים ומתחילה לעבוד בחברת הי-טק עם משכורת של 12,000 ₪ ברוטו. על מס ההכנסה שלה הרגילה (בערך 40% מס שולי) היא משלמת בערך עוד 1% (שוב רק להמחשה), כלומר 120 ₪ לחודש. מאידך, אלמוני שסיים עתה ב.א. בספרות משווה מועסק כמורה בתיכון עם משכורת התחלתית של 5,000 ₪ (אחרי יישום דו"ח דוברת), כלומר ישלם 50 ₪ תוספת חודשית בלבד. וכך העניין יימשך במהלך כל חייהם – מי שמשתכר יותר משלם יותר.

מבחינה כלכלית וגם מוסרית, ההצדקה ברורה: השכלה גבוהה הינה השקעה לעתיד. אם המדינה משקיעה בך והרווחת מזה בגדול, שלם אחוז זעום מה"גדול" הזה; ואם ההשקעה לא נשאה פרי משמעותי, גם ההחזר יהיה נמוך. שוב, אפשר להקטין את שנות החזר מכל החיים לפרק זמן אחר – ולהעלות את אחוזי החזר בהתאם.

בכלל, הייתי מציע לא רק לבטל את שכר הלימוד אלא גם להוסיף "מענק מחייה" לכל שנת לימוד כדי שהסטודנטים יוכלו להתמסר ללימודים ולא להוציא את האנרגיות על דאגה לשקל הבא – והמענק, כמובן, ניתן לגלם אף אותו בתוך נוסחת אחוזי החזר.

יש בכך יתרון נוסף: ציבורי-פוליטי. ברגע ששיטה כזו תיכנס לתוקף, לא יהיו עוד שביתות סטודנטים, אוהלי מחאה וכו' בסוגיית הורדת/ביטול שכר לימוד. שקט תעשייתי במערכת ההשכלה הגבוהה אינו הישג מבוטל – הן לפוליטיקאים והן לתהליך הלימוד כשלעצמו.

האם ישנם חסרונות לשיטה הזאת? כן. ראשית, לשנים הראשונות לא יהיו לאוצר החזרים כשלהם, כך שנצטרך למצוא (לתקצב) כספים לא מעטים לשיטה החדשה. דרך אחת: אגרות חוב, כשהריבית גלומה בתוך נוסחת החזר. שנית, מה לגבי ישראלים שעוזבים את המדינה ואינם עוד משלמים מס הכנסה? לכך שתי תשובות: א- האם ישראל החזירה לארה"ב את ההשקעה של אמריקה בי כשלמדתי את כל התארים שם ומיד עליתי ארצה? בוודאי שלא – בעידן הגלובליזציה לא עושים חשבונות כאלה. ב- ברמת המיקרו, (חלק מ-) אחוז נוסף בודד של תשלום מס הכנסה אינו מהווה כל "תמריץ" לרדת מהארץ כדי להתחמק מהחוב. מי שיעזוב, יעשה את זה בכל מקרה. אנו בולעים היום את ההשקעה (יסודי, תיכון) שירדה לטמיון בכל היורדים – הסידור המוצע כאן אינו משנה את המצב במאומה. שלישיית, האם אין זו שיטת תשלום מסורבלת מבחינה ביורוקרטית? למען האמת, ברוב המדינות בעולם התשובה תהיה כן – אולם בישראל, עם מספר תעודת זהות אחד המלווה את האדם בכל פינה (כולל ביטוח לאומי ומס הכנסה), להוסיף "כוכבית" לכל בוגר בכל הקשור לתשלום מסים ממש אינו עניין מורכב.

לי נדמה ששיטת תשלום המס המושהה והמדורג מהווה מה שהכלכלנים מכנים win-win. היא מטיבה עם הסטודנטים, היא טובה למרצים, היא משפרת את חוויית הלמידה והיא גם מורידה אחת לתמיד את בעיית שכר הלימוד מסדר היום הציבורי.

wilzis@mail.biu.ac.il